

تلگرافخانه بوشهر

خلیل حقیقی؛ مرکز مطالعات خلیج فارس

چکیده

اختراعات و اکتشافات علمی، حاصل از «انقلاب صنعتی» در دوران معاصر، عامل توانمندی تعدادی از کشورهای استعماری، در اروپا گردید. این پیشرفت های تکنولوژیکی، همگام با توسعه ی بورژوازی غربی، در چند سده ی اخیر خود وسیله ی در جهت تسلط در نواحی مستعمراتی محسوب می شد. در پیوند با این موضوع، حضور قدرت های استعماری از جمله «انگلستان» در مستعمرات پراکنده اش برای بهره کشی از آنان، استفاده از این تجهیزات و ابزارهای جدید را ضروری می کرد. در همین راستا شبه قاره هند با منابع غنی، در کنار ایران به عنوان همسایه ی سستی خود در این عرصه ی رقابت استعماری از جمله مناطقی محسوب می شدند که خواسته یا ناخواسته با این تجهیزات و پیشرفت های جدید از جمله «تلگراف» آشنایی پیدا کردند. اختراع و استفاده از تلگراف اگر چه به عنوان وسیله ی جهت برقراری ارتباط و انتقال اخبار و اطلاعات از نواحی مستعمراتی به لندن بود اما دو نتیجه مهم داشت. از یک سو، خود عاملی در جهت آگاهی از مراکز تحت سلطه، دولت انگلستان را برای تصمیم گیری آماده تر می نمود و از جهت دیگر وسیله ی برای تغییرات اجتماعی، سیاسی، نظامی، فرهنگی و اقتصادی در مستعمرات محسوب می گردید. در ادامه با توجه به حضور نیروهای انگلیسی در ایران و از جمله بندر بسیار مهم «بوشهر» استفاده از تلگراف و در پی آن تاسیس مراکزی به عنوان تلگراف خانه را همانند سایر مناطق را در آنجا ضروری ساخته بود. در این مقاله سعی شده است تا ضمن بررسی دلایل تاسیس تلگرافخانه در ایران بطور گذرا، از نحوی فعالیت، نتایج و ابعاد موثر تلگرافخانه در «بندر بوشهر» بطور عمده اطلاع حاصل گردد.

کلید واژه

۱-تلگراف ۲-تلگرافخانه ۳-بوشهر ۴-انگلستان ۵-مردم ۶-ایران ۷-ارتباط ۸-استعمار

تمدن اروپایی همیشه «تمایل به توسعه» داشته است. (پالمر: ج دوم، ۱۳۸۴، ۱۰۹۱) بعد از شکست امپراتوری ناپلئون، امپریالیزم جدید انگلیس در ابعاد گوناگون اقتصادی و سیاسی با اعمال روش های گوناگون به دنبال بدست آوردن کالای مرغوب، تهیه مواد خام، انبارها، تلگرافخانه، خطوط راه آهن و بانک ها... در مستعمرات خود فعال بوده است. (همان، ۱۰۹۲) این فرآیند عامل توسعه ی «تمدن صنعتی جدید» ی گردید که برای بقایای خود به روش های گوناگون مهندسی نیاز داشت (فیلد: ۱۳۶۶، ۱۱۴) در پیوند با این موضوع اخبار تجاری و روزنامه ها بعد از تلگراف بسیار گسترش یافتند. و پیشرفت های بازار های اقتصادی در اروپا در شکل گیری و توسعه تلگراف دخالت داشت، و افرادی چون «مورس»، «وایت» و «استون» به دنبال برآوردن این نیاز های اجتماعی فعال بوده و اختراع تلگراف بر اعتبار مهندسی برق نیزافزود. (برنال: ج دوم، ۱۳۸۰، ۳۹۴) این اختراعات جدید همچنین باعث تقسیم اروپا به دو حوزه «داخلی یا حوزه ماشین بخار» و حوزه «خارجی یعنی تلگراف» نیز مدیون مهندسان آلمانی بود. (پالمر، ۹۸۷) اما تحولات جدید و ایجاد نیازهای گوناگون اقتصادی، سیاسی در کشورهای استعماری و مستعمرات آنان همانند امپراتوری بریتانیا، در خلیج فارس و نواحی اطراف آن که تحت کنترل حکومت هند با مرکزیت «سیملا» قرار داشت به همراه اتفاقات هند در ۱۹۵۶ م، و همچنین شورش نیروهای هندی تحت امر بریتانیا باعث تجدید نظر کلی در اداره این مستعمره گردید. حذف کمپانی هند شرقی و استقرار مقام نایب السطنه سر انجام برای هند تصویب شد. علاوه بر آن کشمکش های ایران و بریتانیا بر سر مسئله هرات در سال ۱۸۶۳ م استقرار نیروهای انگلیسی را در «بنادر بوشهر و خرمشهر» را ضروری ساخته بود. (لوریمر: ۱۳۹۲، ۲۴)

در پیوند با این موضوع حفر کانال سوئز و توسعه خطوط پستی از طریق دریا میان هند و انگلستان که در مسیر خود از خلیج فارس عبور می کرد با هدف تکمیل خطوط تلگرافی از راه خلیج فارس بسیار مهم بود. این عوامل باعث افزایش اهمیت «کنسولگری بوشهر» و «سفارت انگلستان» در تهران و اهمیت ایران و خلیج فارس به علت وجود رقابت های استعماری گردید. (همان، ۲۵) زیرا ساختن خطوط تلگراف در ایران تاحدودی مشکلات دولت مرکزی ایران، و انگلستان را حل می کرد (کدی: ۱۳۸۱، ۶۴) در همین راستا به دنبال شورش هندیان دولت انگلستان احساس می کرد به ارتباط سریع تری با هندوستان احتیاج دارد. (همان، ۶۴) در پیوند با این موضوع ورود اولین خط تلگراف به ایران نیز در سال ۱۲۶۷ هجری در سال سوم سلطنت ناصرالدین شاه تاسیس شد. (شمیم:

۱۳۷۴، ۱۹۲) که در این مقاله مورد بررسی قرار خواهد گرفت. زیرا با توجه به حضور دولت انگلستان در ایران و افزایش اهمیت و موقعیت بندر بوشهر توسعه خطوط تلگراف از سیاست های مورد علاقه ی دولت انگلستان بود. تاسیس تلگرافخانه بوشهر نیز به همراه تاسیسات پیرامونی آن در صحنه رقابت های استعماری سامان یافت و هرکدام از دولت های استعماری سعی در برتری طلبی خود در آن بندر از روشهای گوناگونی استفاده می بردند. تشریح ساختار اداری تلگرافخانه بوشهر عاملی نیز در جهت شناخت از زمینه های فعالیت آن می باشد که سعی شده است از میان اسناد و مدارک موجود مورد بررسی قرار گیرد اما در کنار جنب های منفی و استعماری تلگرافخانه بوشهر در راستای خدمت رسانی به قدرت های خارجی این تاسیسات جدید به عنوان وسیله ی برای تغییرات متعدد در آن منطقه همانند سایر نواحی از اهمیت زیادی برخوردار بوده است. همکاری تلگرافخانه با نیرو های نظامی، شرکت های تجاری، مراکز درمانی، دفاتر پستی و افزایش حضور وابستگان خارجی در بندر بوشهر تاثیرات اجتماعی متفاوتی را در آن منطقه بوجود آورد که تا مدت های طولانی مورد استفاده اهالی آن بندر و مستشاران خارجی قرار می گرفت در این مقاله سعی شده است تا با روش تاریخی موارد مطرح شده مورد بررسی قرار گیرد.

۲- سوال تحقیق

دلایل احداث و توسعه «تلگرافخانه بوشهر» و نواحی پیرامونی آن چیست و چه تاثیرات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، و نظامی را در آن منطقه از خود بر جای گذاشته است؟

۳- تحولات تلگرافخانه در ایران^۱

کشور ایران به علت اینکه در میان دولت انگلستان و هند قرار دارد از شبکه ی تلگراف خوبی بهره مند گردید (سایکس: ج دوم، ۱۳۶۸، ۷۳۸) علاوه بر آن، برای دولت انگلستان، مسیر ایران به علت کم خرج تربودن، آسان ترین مسیر در کنترل هند محسوب می گردید. (محبوبی اردکانی: ج دوم، ۲۵۳۷، ۱۹۸) به همین علت خط تلگراف ایران از «خانقین» به «تهران» و از «تهران» به «بوشهر» متصل شد (همان، ۱۹۸) در همین زمینه از سال

^۱-باتوجه به اهمیت موضوع ارائه یک گزارش کوتاه از وضعیت تلگرافخانه در ایران و ارتباط آن با تلگرافخانه نیز بوشهر ضروری می نماید.

۱۲۷۳. ق تلگراف در ایران مورد توجه قرار گرفت که تنها دولت ایران نیز در راه اندازی آن دخیل نبود (یزدانی:

۱۳۷۸، ۲۰)

به اعتقاد «کرزن» از زمان شورش هند ضرورت ارتباط با هندوستان برای دولت انگلستان افزایش یافت و این حادثه باعث توسعه خطوط تلگراف در ایران گردید. در دوره ی زمامداری «میرزا آقاخان نوری» نیز «مسیو کرشش» اتریشی مسئول آموزش مورش به ایرانیان بود (همان، ۲۰) با عقد قرارداد تلگراف میان ایران و انگلستان تا پایان سال ۱۲۸۰ هـ. ق یک رشته سیم از راه مدیترانه به «خانقین»، «کرمانشاه»، «همدان»، «بوشهر»، «اصفهان»، و «شیراز» امتداد یافت. خط سوم تلگراف در شمال ایران از راه «قفقاز» توسعه یافت و در ادامه قرارداد «کمپانی تلگراف هند و اروپا» بوسیله «شرکت زیمنس» در سال ۱۲۸۴- هـ ق ۱۸۶۸ م تکمیل شد. (همان، ۲۱-۲۰) خرید تجهیزات خطوط تلگراف در نیز بوسیله «شندلر انگلیسی» در سال ۱۲۹۳ هـ ق تامین گردید. (ولایتی: ۱۳۷۲، ۷۵) طول مسیر ۸۲۱۳ کیلومتری تلگراف لندن به هندوستان باعث عقد قرارداد های مهمی میان «استویک» وزیر مختار انگلیس و «ناصرالدین شاه» در سال ۱۲۷۹ هـ ق- ۱۸۶۲ م برای توسعه قسمتی از آن در ایران شد. (هوشنگ مهدوی: ۱۳۷۵، ۲۸۸) اهمیت منطقه ی بندری بوشهر باعث شده بود تا خطوط متعدد تلگراف از آن بندر عبور نماید. زیرا خط شماره یک از «لندن» شروع و در ادامه «پاریس» «استراسبورگ» «مونبخ» «وین»، «استانبول»، «سیویس»، «دیاربکر»، «بغداد»، «بصره» «بندر فاو» «بوشهر» «جاسک» و از آنجا به «کراچی» می رسید. خط دوم از «خانقین»، «تهران»، «اصفهان»، و «بوشهر» تحت کنترل مهندسان انگلیسی قرار داشت که در قسمتی از آن بوسیله کابل های زیر دریایی به هم متصل می گردید. (همان، ۲۸۹-۲۸۸) همچنین سیم کشی فنی خطوط تلگراف «خانقین»، «تهران»، «بوشهر» تحت نظر یک هیئت ۲۱ نفری به ریاست «کلنل شامپین» با نظارت دولت ایران آغاز گردید. این خط تلگراف در سال ۱۲۸۱ هـ ق بوسیله کابل زیر دریایی به کراچی متصل شد «و گلد اسمیت» اولین مدیر خط «تلگراف هند و اروپا» سیم تلگراف کراچی را به بندر «گواتر» و «چاه بهار» ادامه داد. «چارلز آلیسون» وزیر مختار انگلیس دستور تاسیس دفاتر تلگرافخانه را در «تهران»، «اصفهان»، «شیراز»، «بوشهر» و «بنادر جنوبی» صادر کرد. (همان، ۷۵) در همین راستا با خرید زمین از دولت ایران و پرداخت سالانه مبلغ ۶۰۰ هزار لیره بابت استقرار ماموران تلگراف انگلیس در شهرهای ایران به انجام رسید و در مقابل در صورت بروز هر گونه خسارت به اموال تلگراف خانه ها در ایران دولت خسارت را در میان روستاییان تقسیم و بعد از وصول به حساب شرکت تلگراف پرداخت می کرد. (همان، ۷۶) اهمیت سیاسی و اجتماعی تلگرافخانه آنقدر افزایش یافت که برای حفاظت آن ها

در شهرها «کنسولگری» ایجاد گردید و اعضای تلگرافخانه ها از «مامورین سیاسی دولت انگلستان» به شمار می رفتند (هوشنگ مهدوی، ۲۸۹) در همین راستا با توسعه ی خطوط تلگراف در ایران شش خط دیگر در نواحی مهم برقرار گردید و اطاعت ایرانیان از ماموران انگلیسی در این زمینه وجود داشت. بیشتر کارکنان تلگرافخانه های ایران از نیروهای «نظامی انگلیسی» محسوب شدند و روسای تلگرافخانه در حکم «مشیر و مشاور» حکام محلی بعضاً انجام وظیفه می کردند. (محبوبی اردکانی، ۲۰۰-۱۹۱) «بندر بوشهر» در این فعالیت های فنی به عنوان پایان خطوط داخلی تلگراف قرار داشت زیرا دولت انگلستان از آن بندر تا «کراچی» خطی احداث نمود که نیروهای ایرانی در آن دخالتی نداشتند. (همان، ۲۰۱) وقایع جنگ جهانی اول و سرعت جمع آوری اخبار از شهرها و اعتراضات مردمی اهمیت تلگرافخانه هارا نیز به شدت افزایش داد در همین راستا استفاده از امواج «هرتز» دولت انگلیس را نیز از پرداخت مخارج بسیار زیاد تلگرافخانه رهایی بخشید (یزدانی، ۲۳) نظارت و کنترل خطوط تلگرافخانه «شیراز- بوشهر» تا سال های جنگ اول جهانی توسط دولت انگلستان صورت می گرفت (محبوبی اردکانی، ۲۰۸) و سرانجام در سال ۱۳۰۷ «تلگرافخانه بوشهر» تحویل دولت ایران گردید. (همان، ۲۱۳) علی رغم تلاش های گسترده دولت انگلستان در توسعه خطوط تلگراف در ایران که بیشتر از اهمیت و اخبار هندوستان ناشی می شد در مجموع خطوط تلگراف ایران با سه مشکل عمده مواجه بود ۱- اقدامات خصومت آمیز قبایل عرب ۲- وجود آب و هوای بسیار طاقت فرسا ۳- سکونت اقوام متعدد و مختلف با زبان های گوناگون در مسیرهای ارتباطی (کرزن: ج دوم، ۱۳۷۳، ۲۶-۷۲۵) علاوه بر مشکلات فوق در اوایل فعالیت شرکت تلگراف، شیطنت ماموران و وزیرانی ایرانی باعث توقف عملیات احداث گردیده بود (همان، ۷۲۶) اما به علت فشار دولت انگلستان این موانع تا حدودی مرتفع شد. ضمناً سوء مدیریت ادارات بنادر و بی عرضگی ماموران ایرانی عامل اختلال در توسعه ی خطوط تلگراف در ایران به حساب می آمد. (سایکس: ج دوم، ۱۳۶۸، ۷۳۸) اما در مجموع اتصال ایران به خط تلگراف دارای اثرات متعددی برای ایران گردید از جمله بطوریکه « کرزن» اظهار داشته: تاثیر تلگراف در ایران را بیش از سایر دستگاهها می داند زیرا ۱- ایران در ارتباط با اروپا جزیی از جامعه جهانی به حساب آمده و اروپاییان هم با توجه به عظمت آن سعی در شناسایی ایران داشتند. ۲- توسعه تلگراف برقی در سایر شهرها باعث نفوذ قدرت حکومت مرکزی گردید. ۳- تلگراف عامل توسعه ی روابط نزدیک میان ایرانیان و دولت انگلیس شد و ماموران انگلیسی بصورت قاضی در میان مردم ایران عمل نموده بیشترین « بست نشینی» در تلگرافخانه ها صورت می گرفت. ۴- علاوه بر آن اطلاعات زیاد ماموران انگلیسی از اوضاع باعث کنترل اتفاقات در ایران می شد (کرزن،

۷۳۸-۷۳۰) هرچند باید به یاد داشت که کنترل خطوط تلگراف، در شمال توسط «نیروهای روسیه» و در جنوب بوسیله «کارکنان نظامی» دولت انگلستان صورت می گرفت و ایرانیان نقش چندانی در آن نداشتند.

۴- اهمیت بندر بوشهر در معادلات استعماری

در قسمت های قبل با تشریح تحولات مربوط به خطوط تلگراف در ایران بطور گذرا به بعضی از موارد اهمیت «بندر بوشهر» نیز بصورت پراکنده اشاره گردید. اما ضروری می نماید قبل از توضیح وضعیت «تلگرافخانه بوشهر» به بیان اهمیت و جایگاه این بندر در ابعاد مختلف برای کشورهای استعماری و از جمله انگلستان موضوعاتی را مطرح کرد. تا بتوان در کنار آگاهی از این موقعیت به درک دقیق تری از علل تاسیس «تلگرافخانه بوشهر» پرداخت و تاثیرات آن را در زمینه های گوناگون مورد بررسی قرار داد. براساس بررسی های صورت گرفته توسط کارشناسان خبرهای انگلیسی از جمله «جان گوردون لوریمر» بوشهر به عنوان مهمترین «بندر تجاری ایران» در عصر قاجاریه محسوب می شد و «شاهراه تجاری مهمی از بوشهر به تهران» متصل بود. به همین علت سرکنسولگری بریتانیا برای نواحی جنوبی ایران و خلیج فارس در بوشهر مستقر بود و از نظر «استراتژیکی بوشهر» هم برای بوشهر و هم برای بریتانیا مهم بود. زیرا علاوه بر انگلیس سایر کشورها در بوشهر دارای کنسولگری بودند اگرچه در سه نوبت میان ایرانیان و دولت انگلیس در این شهر رودرویی های نظامی صورت گرفته بود. (لوریمر، ۲۲-۲۵). همچنین بوشهر مرکز اداری خاصی موسوم به «حکومت بنادر و سواحل» و سرانجام «فرمانداری کل بنادر و جزایر خلیج فارس» بود. (همان، ۲۶) علاوه بر آن از جهت نظامی بندر بوشهر به عنوان پایگاه «دریایی ناصری» در زمان قاجاریه و همچنین محلی برای کنترل و سرکوب ساحل نشینان و افراد یاغی بوسیله «کریم خان زند» از اعتبار ویژه ای تاریخی برخوردار بود. (مارتین: ۱۳۸۹، ۹-۵۷) اما مشکلات جغرافیایی این منطقه را از تبدیل شدن به یک بندر معروف محروم کرده بود (کرزن، ۴۸۴) هوایی گرم بوشهر در تابستان و فقدان مسیری مناسب به شیراز از مشکلات متعدد آن حکایت می کرد (همان، ۲۸۶) در پیوند با این موضوع حضور رقیب قدرتمند دولت انگلستان در جبهه غربی بوشهر با استحکامات قوی نظامی باعث رودرویی دو قدرت استعماری انگلستان و پرتغال در بوشهر گردیده بود. (همان، ۲۸۶) اما با ظهور دولت قدرتمند آلمان در اروپا از قرن ۱۹ م و گسترش حوزه ی فعالیت آلمان ها در خلیج فارس نگرانی های دولت انگلستان را افزایش می داد. بطوریکه بعد

از شهر شیراز از سال ۱۹۱۴ م اولین هیات های آلمانی به فرماندهی «ویلیام واسموس» کنسول قبلی آلمان در بوشهر اقدام به حرکت در جهت شهر بغداد نمود. همچنین «واسموس» با ترک شیراز به سوی بوشهر در تدارک بک شورش عشایری بزرگ بر علیه دولت انگلستان بود. و به همین علت دولت انگلستان تا سال ۱۹۱۵ م بوشهر را در تصرف خود داشت. (باست: ۱۳۷۷، ۴۳-۲۸)

هرچند «وادالا» به عنوان سفیر فرانسه از فعالیت مطلوبی در آن شهر برخوردار نبود (همان، ۷۲) علاوه بر وقایع بوشهر بر اثر تحریکات نیروهای جاسوسی آلمانی، ورود «پلیس جنوب» با سیاست انتقال روسای شورشی به سایر نواحی، حساسیت «امنیتی بوشهر» را همانند شیراز افزایش داده بود (بیات: ۱۳۷۳، ۹۱) اما از جنبه ی مثبت حضور پلیس جنوب در اطراف جاده شیراز به بوشهر برقراری امنیت بود که هزینه های کمتری را بر مردم تحمیل می کرد (همان، ۱۳۹) «لمبتون» نیز معتقد است به علت بی علاقه ای ایرانیان نسبت به تجارت دولت انگلستان سعی داشت از همه نواحی ایران از جمله بوشهر در این زمینه استفاده کند. (لمبتون: ۱۳۷۵، ۱۶۴) در همین راستا تلاش های دولت های غربی از جمله فرانسه، پرتغال و انگلستان در تاسیس یک پایگاه «دائمی تجاری و سیاسی» در خلیج فارس و منطقه بوشهر بسیار قابل توجه بود هر چند فقط دولت انگلستان به این کار موفق شد (برومند: ۱۳۷۸، ۳۲) در کنار فعالیت های نظامی، اقتصادی وجود قرنطینه ی کنترل بیماری، نصب چراغ دریایی، ایجاد مرکز صید مروارید، حمایت از سران قبایل حامی انگلیس و پشتیبانی از مبلغان مذهبی با مرکزیت بوشهر، بر اهمیت آن قسمت می افزود. (همان، ۳۶) اما اهمیت مبادلات اقتصادی بوشهر و هند در این زمان به دو برابر و تجارت بالندن به سه برابر افزایش یافته بود که بسیار قابل توجه می نمود. (احمدی: ۱۳۸۶، ۲۴) در جمع بندی با توجه به موارد مطرح شده فوق می توان اهمیت شهر بندری بوشهر را از نظر قدرت های استعماری و اولویت استقرار تاسیسات جدید از جمله «تلگرافخانه و کنسولگری ها» را در آنجا به این صورت نشان داد. ۱- اهمیت بوشهر به عنوان پایگاه دریایی ایران و نیاز به کنترل و نظارت بر آن ۲- نزدیکی بوشهر به بندر بصره و ضرورت نظارت بر هر دو بندر به عنوان مهمترین معبر ورود به ایران و عراق از خلیج فارس ۳- ایجاد پایگاه تجاری برای خرید و فروش کالاهای مورد نیاز ایران بوسیله ی قدرت های استعماری ۴- تحریک حس نگرانی دولت انگلستان در بندر بوشهر بوسیله سایر رقبا همچون آلمان و روسیه در استفاده از آن قسمت برای حرکت به سوی هندوستان ۵- اهمیت یافتن بوشهر در پی اهمیت یافتن ایران و مرکزیت ارتباطی آن، که این بندر از دیدگاه «کرزن» نماد اقتدار انگلستان در خلیج فارس محسوب می گردید.

۵- تلگرافخانه بوشهر و نواحی پیرامونی^۲

در قسمت قبل از اهمیت استراتژیک بندر بوشهر در معادلات دولت های استعماری نکاتی هرچند کوتاه آورده شد. که از ضرورت احداث و راه اندازی تاسیسات اداری، ارتباطی، سیاسی و نظامی در آن بندر و بعضی از نواحی پیرامونی حکایت دارد. به همین علت با توجه به عنوان فوق بندر بوشهر و نواحی محدودی از مناطق پیرامونی مورد بررسی قرار خواهد گرفت بطوریکه «لوریمر» در بررسی نواحی **Low Land** از بوشهر بدین شکل شرحی را ارائه می کند که «بوشهر **busher peninsula**» بصورت دماغه اژدر مانند به موازات ساحل تنگستان در فاصله چهار یا پنج مایلی آن واقع شده است و علفزار «میشله **mashileh**» بصورت مردابی درمتهی الیه وسط شبه جزیره با راهی به داخل ایران برای ورود کاروان ها قرار دارد. (لوریمر، ۲۹) در همین مسیر وجود گودالی که با نام محلی «اندربندر» معروف است به طرف کرانه شرقی آن کشیده شده و در موقعیت جنوب آن خط تلگرافی که وارد ایران می شود. قرار دارد (همان، ۳۱) در پیوند با این موضوع جاده بوشهر با شش مایل به طرف «سبز آباد» تحت نظارت نمایندگی بریتانیا قرار دارد و راه زمینی آن به خرمشهر، شیراز و سر کنسولگری بریتانیا و تاسیسات «تلگرافخانه هند و اروپا» و منازل ساکنان آن ختم می شود. (همان، ۳۴) تغییر گمرک از «شیف» به بوشهر ناشی از اقدامات «خان انگالی» است. (همان، ۳۵) و اداره تلگرافخانه هند و اروپا در بوشهر دارای سه رشته سیم بود که دو رشته از «جاسک» و یکی از «فاو» وارد می شد. محل ورود آن ها از دریا به خشکی نزدیکی غرب «قلعه ریشهر» قرار داشت. با حدود یک مایل فاصله در سمت شمال شرق ایستگاه تلگراف شامل شش یا هفت ساختمان بزرگ می شد و به علل مختلف خدمه ی ۲۵ نفری آن به ۱۴ نفر کاهش یافته بود. (همان، ۳۵) زیرا از زمان پیشرفت سیستم های جدید، تکرار دستی مکالمات لازم نبود (همان، ۳۶) از دفتر تلگراف ریشهر نیز سه خط زمینی دیگر از راه خط ساحلی به طرف شیراز ادامه می یافت «خط کوتاه اول» تلگراف به محل اقامت نماینده بریتانیا در سبز آباد «خط دوم» خط تلگراف شیراز «و خط سوم» از طرف شمال به بوشهر که در آنجا دستگاههای واقع در نمایندگی بریتانیا و دفتر تلگراف ایرانی بدان متصل می شد. (همان، ۳۶) دفتر تلگراف ایرانی با شیراز در ارتباط و دفتر تلگرافی (هند و اروپا) در ریشهر و دفتر تلگرافخانه ایران در بوشهر بطور مداوم سه رشته سیم تلگراف را در اختیار داشتند خط تلگراف هند و اروپا بنام «سیم انگلیسی» و خط تلگراف ایران «سیم ایرانی» خوانده می شد. (همان، ۳۶)

^۲- شامل سبز آباد ریشهر، برازجان، دیلم، ریگ، دشتی و دشتستان...

در بررسی اسناد تلگرافخانه بوشهر در خصوص گزارش از «تعمیر سیم کشی نواحی شوشتر، دزفول، رامهرمز به طرف بوشهر اطلاعاتی در دست می باشد که در آن به عدم جدیت در آموزش کارکنان تلگرافخانه و تعلیمات لازمه به خدمه از سوی مسئولین این مورد به عرض اقدس همایونی رسیده است. و در حال حاضر این مشکلات با حکومت عراق در مذاکره ی وزارت پست می باشد» (سند شماره یک ؛ بی تا) علاوه بر آن در سند دیگری به (تاریخ ۱۳۲۱ هـ شماره ۴۴۹) بایگیری در خواست تلگراف بین المللی برای نواحی جنوبی کشور شده است که این درخواست نیز بی جواب مانده است. اما با توجه به تشریح و اهمیت مسیر خطوط تلگراف به بندر بوشهر طبق سندی دیگر با شماره (تلگراف ۲۶ ، محرم ۱۲۸۴ هـ ق) کروکی خط تلگراف از شهر خانقین عراق به طرف بندر بوشهر تهیه شده بود که کارگزاران مسئول به دنبال اجرای این طرح فعال بودند. وجود افرادی بنام «سیم بان» که وظیفه حفظ و نگهداری از خطوط تلگراف را به عهده داشتند و در مواقعی که بنا به هر علت سیم ها قطع می شد به بازرسی و تعمیر آن می پرداختند قابل ذکر است. خوانین محلی نیز مردم را به حفاظت از خطوط تلگراف مجبور می کردند. (لوریمر، ۳۶) در تایید این مسئله و اهمیت حفاظت از خطوط تلگراف طبق سند (شماره ۳۷۴۱، بی تاریخ) نامه درخواست حکومت «دستی و دشتستان» از وزارت داخله ارسال گردیده بود تا به علت حضور «جنرال کنسول انگلیس مقیم بوشهر» برای معاینه شخصی از خطوط تلگراف دو نفر نظامی به عنوان همراه با وی اعزام گردند. در همین راستا اگرچه بوشهر بندر اصلی ایران محسوب می گردید اما از نظر بهداشتی و امکانات بندری بسیار ضعیف بود. (لوریمر، ۵۶) و قسمتی به عنوان «شیف» محلی برای پیاده کردن مسافران به داخل ایران برای آن در نظر گرفته شده بود و در «منطقه عباسک» «بیمارستان» و ایستگاه قرنطینه» بوشهر قرار داشت. (همان، ۴۸) محلات چهارگانه ی «کوتی Kuti»، «۲-خشاہی khashahabi»، «۳-دهدشتی Dehdashti»، «۴-بهبهانی Behehani»، باعث استقرار چهار برج در دو قسمت مختلف همراه یک فضایی باز و پرت بنام با «سعیدون Basidun» تا کنار گمرک شاهی و اداره پست ایران واقع شده بود. وجود ساختمان بانک شاهی و چند دستگاه بزرگ توسط «دریا بیگی» کنترل می شد. که در نزدیکی دفتر نمایندگی بریتانیا قرار داشت. استقرار این تاسیسات از اهمیت ویژه ی بوشهر برای دولت انگلستان اذعان دارد. اما علی رغم این تشکیلات سیاسی، اقتصادی و نظامی بوشهر در سند تلگرامی به (تاریخ ۹ مارس ۱۹۰۹ م) از سرکنسولگری روسیه در بوشهر آمده است که تعدادی از مردم به خانه والی و ساختمان گمرک هجوم برده و آن را اشغال کرده اند. این خبر هنوز در بوشهر پخش نشده است. (کتاب نارنجی: ج دوم، ۱۳۶۶، ۱۱۴)

اما تلگرافخانه بوشهر در ارسال پیام های مختلف به خصوص در حادثه ی فرار «حاج بشیر» با «دختر رحیم» و تلگراف علما بوشهر به دولت مرکزی که باعث تعطیلی بندر بوشهر در این مورد می گردد شهرت می یابد و نماینده انگلیس مقیم بوشهر آن را توهینی برای توهین دیگر اسم گذاری کرده بود. (مارتین، ۳۰۵)

در همین زمینه به علت اهمیت بوشهر «بالیوز گری بوشهر» و عمارت کنسولگری انگلیس در بوشهر مشهور به «عمارت کوتی، در اصل جهت کمپانی هند شرقی ساخته شده که دو باره به کنسولگری تبدیل می گردد. (حمیدی: ۱۳۸۰، ۱۲۱) اما روابط بوشهر و تهران در ارتباط مستقیمی با هم قرار داشت زیرا در سال ۱۳۱۴ سیم مستقیم تلگراف از بوشهر به تهران کشیده شد و دو تلگرافخانه را به هم مرتبط گرداند و عملاً در دو قسمت یک تلگراف ایرانی که فقط به ممالک داخله ایران تلگراف ارسال می کرد و دیگری متعلق به دولت انگلستان و کمپانی انگلیسی مرسوم به «اندین اروپ» بود. (سعادت کازرونی، ۱۳۹۰، ۵) سازمان یافت. در پیوند با این موضوع نیروهای انگلیسی تلگرافخانه بوشهر به علت مهارت در راه اندازی سایر تلگرافخانه ها با آنان همکاری می کردند. این موضوع در سند (۱۳۰۳، شماره ۴۴۸) با درخواست از وزارت خارجه برای استفاده از سیم های موجود در «بندر محمره» مربوط به [جنگ های قبلی] از تلگرافخانه بوشهر درخواست اعزام چندین مامور سیم کشی شده بود. تا در شهر عبادان [آبادان] تلگرافخانه ی شبیه به شهر بوشهر ایجاد نمایند. اما نا امنی های مداوم در مسیر کازرون به بوشهر و حتی نواحی خوزستان طی تلگرافی برای سرکوب دزدان توسط حاکم فارس از عدم اجرای بعضی از طرح های فنی حکایت می کند سند (۱۳۰۸ ، شماره ۸۸۵) در کنار مسائل فنی و همچنین نا امنی های موجود بعضاً نقرات تلگرافخانه بوشهر نیز مورد تعرض مخالفان و یا سارقان قرار می گرفتند که آنان بوسیله تلگراف به ارائه شکایت خود و یا درخواست پیگیری آن را داشتند. در سند (شماره ۲۰)، بی تاریخ از شخصی بنام «صدراله» غلام، تلگرافخانه اسم برده شده است که به علت حمله توسط چهار سارق در مسیر برازجان بوسیله رئیس تلگرافخانه بوشهر به پیگیری شکایت خود پرداخته است. در پی نا امنی های بیشتر شکایت دیگری طبق سند موجود توسط «علی کرم» تفنگچی تلگرافخانه مقیم کمارج به رئیس تلگرافخانه بوشهر تسلیم تا پیگیری شود. تعدادی از این شکایت ها با دستور وزارت داخله به حکومت فارس برای برخورد با عاملان در اسناد باقی مانده موجود می باشند.

علاوه بر سرقت اموال شخصی افراد طبق سند (شماره ۱۲ بی تاریخ) وزارت داخله با دستور موکد خود به حکومت ایالتی فارس نسبت به برخورد با عاملان سرقت اموال تلگرافخانه اصفهان از مسیر تلگرافخانه بوشهر دستور استتطاق از دزدان را صادر کرده بود. علاوه بر این گزارشات مشکلات اقتصادی در منطقه بوشهر و انعکاس آن در تهران نیز در سند (مورخه ی ۱۳۱۰) از سوی حکومت مرکزی مورد بررسی قرار گرفته و دستور تلگرافی برای حذف عوارض دولتی بر کالاهای عمومی صادر گردیده بود. در پیوند با این موضوع تاریخ سیاسی داخله بوشهر یعنی «دشتستان، تنگستان و دشتی» اهمیت بسیار زیادی در مسائل سیاسی پیدا می کند. (بیات، ۱۰۸) و لزوم استفاده از خطوط تلگراف برای ارسال گزارش های مربوط به آن ها بسیار حساسیت می یابد اما توسعه ی خطوط تلگراف در بوشهر و نواحی همجوار از جمله تنگستان، «برازجان»، «چاکوتاه» به علت اقدامات «واسموس» برای تخریب تاسیسات آن قسمت ها مشکلات گوناگونی را در آنجا پدید آورده، مردم درخواست بازسازی خطوط تلگراف را در آنجا داشته اما با احداث راه آهن در آن منطقه مخالف بودند (داگلاس: ۱۳۷۸، ۱۰۱) علاوه بر تاسیسات دولت انگستان و ایران در بوشهر در فاصله ۶ مایل از بوشهر «**sabzabad** سبز آباد» قرار داشت. «سرکنسولگری بریتانیا» و تاسیسات «تلگرافخانه هند و اروپا» به همراه منازل کارکنان آن در سبز آباد واقع شده بود. و به همراه «بالبوز خانه بوشهر» از اهمیت ویژه ی برخوردار بود. آب و هوایی سبز آباد عامل ساخت خانه ییلاقی نماینده ی سیاسی بریتانیا در آنجا شده بود. (لوریمر، ۴۲) «دشتستان **Dashtestan**» نیز قسمتی از ساحل خلیج فارس در مجاورت شبه جزیره ی بوشهر با نواحی «زیراه»، «انگالی» از نظر جغرافیایی جزئی از یک واحد اداری بود. به علت آنکه «برازجان» مرکز تجاری دشتستان در سه منزلی از مسیر دشتستان به شیراز قرار داشت. (همان، ۶۷-۶۹) فرمانفرمایی فارس با نمایندگی «برازجان» به علت نزدیکی به بوشهر دارای یک گروه از خدمه ی تلگراف ایرانی نیز بود. (همان، ۷۰) «منطقه برازجان **Burazjun**» عمده ترین آبادی دشتستان و محل اقامت خان است. برازجان تابع فرمانروایی فارس قرار دارد. این شهر در جلگه دشتستان و نیروی نظامی دشتستان در منطقه برازجان فعالیت داشتند. فقدان منابع آب باعث تامین آب محل از چاه بود. اعتیاد به تریاک و حمل کالا به شیراز و رونق نخيلات گذران زندگی مردم محسوب می شد. مالیات برازجان به حکومت بنادر اما فعالیت آن با حکومت فارس بود. خط تلگراف هند در مسیر بوشهر به شیراز از برازجان می گذرد. و در اینجا به خط تلگراف ایرانی وصل می شد. که از نواحی «بندر ریگ»، «دیلم» به اهواز وارد می گردید. (همان، ۲-۸۱) در یکی از تلگراف های ارائه شده از کتاب «وقایع اتفاقیه» از حوادث «برازجان» آمده است که: «از قرار تحقیق در سامان برازجان سیم و

چوب تلگراف را به قدر ربع میل عمداً شکسته و پاره کرده اند. جناب مستطاب فرمانفرما مرتکبین را از سعدالدوله حاکم بوشهر تلگرافاً خواسته است. و مردم بوشهر همچنین در تلگراف خود به تهران فقط حکومت نواب را خواستار شدند نه کس دیگری را (سیرجانی، ۶۰) علاوه بر آن منطقه از میان قسمت های همجوار بوشهر «ریگ Rig» بندر اصلی منطقه حیات داوود است. که (لوریمر، ۱۳۰) که بیشتر مردم آن منطقه به «تفنگ های مارتین» مسلح هستند. وجود یک دفتر پست دولت ایران و «اداره تلگراف» که تا قبل از سال ۱۹۰۵ م تاسیس شد. در آنجا قابل ذکر است این خط تلگراف کمتر مورد استفاده قرار می گیرد و بیشتر نقش ایستگاهی میان برازجان و دیلم در خط تلگرافی بوشهر و اهواز را دارد. گاه گاهی ارتباطی میان بوشهر و بندر ریگ بوسیله ی کشتی های بادبانی نیز صورت می گرفت. (همان، ۱۳۲) اما منطقه ی «ریشهر Risher» با سابقه ی طولانی مدت از عصر صفویه به علت موقعیت جغرافیایی و نزدیکی به بندر بوشهر بخصوص در نزدیک ساحل غربی شبه جزیره با وجود ساختمان تلگرافخانه خود از اهمیت زیادی برخوردار است. زیرا تعدادی از خانواده های بحرینی محله مرسوم به «بحرینی ها» را تشکیل می دهند. و به علت حضور «شیخ عبدالعلی» و اتفاقات سیاسی قلاع موجود در آن قسمت توسط نیروهای «هندی بریتانیایی» در جنگ ایران و انگلیس تصرف شده بود. (همان، ۴۲) اما قدرت واقعی و موروثی در بوشهر از آن قبیله ی «آل مذکور» یا «نصیری» بود که با دولت انگلستان در تجارت با هند همراه بودند و با صلابت «شیخ ناصر» قدرت داشتند. هرچند این گروه خود مدعی استقلال بودند (مارتین، ۶۰)

۶- ساختار تشکیلاتی تلگرافخانه بوشهر

ساختار تشکیلاتی «تلگرافخانه بوشهر» از اهمیت ویژه ای برخوردار بود. زیرا این ساختار در تقسیم بندی خود قسمت های گوناگونی را پوشش می داد. شاید بتوان اینچنین ادعا کرد که تقسیم بندی ساختار تلگرافخانه بوشهر تا حدودی از تقسیم سیاسی، و اداره ی آن منطقه تبعیت می کرد. بر همین اساس تعدادی از نواحی جغرافیایی به عنوان تلگرافخانه ایرانی تحت نظارت و کنترل تلگرافخانه ایالت فارس قرار داشت. در پیوند با این موضوع عملاً تلگرافخانه بوشهر نیز در دو قسمت مجزا به فعالیت خود ادامه می داد. در زیرنویس صفحه ۳۶ کتاب «سواحل خلیج فارس» نوشته «لوریمر» آمده است که در بوشهر و مناطق پیرامونی بطور معمول دو خط تلگراف وجود داشت ۱- خط «تلگراف هند واروپ» که آن را «سیم انگلیسی» می خواندند و ۲- تلگراف دولت ایران را «سیم ایرانی» اسم گذاری کرده بودند. این تقسیم بندی کلی از نظر اداری باعث عدم تداخل در کارهای هر دو قسمت می شد. و به

احتمال زیاد نظارت بر تلگراف خانه ی ایرانی به راحتی قابلیت اجرا داشت. (لوریمر، ۳۶) اما بعد از ورود تلگراف به ایران بر اساس نوشته های «اعتماد السلطنه» در «تاریخ منتظم ناصری» «اداره ی تلگرافیه ممالک محروسه» به وزارت جناب جلالتمآب عزالدوله وزیر علوم قرار گرفت. در این اداره در نواحی مختلف ایران چهار صد و نود هشت نفر مشغول انجام وظیفه بودند. در اداره تلگرافخانه فارس شخص «محمد مهدی میرزا» به عنوان رئیس [مدیرکل] به همراه یک نفر «تلگرافی چی»، یک نفر «میرزانفر»، یک نفر «فراش نفر» مشغول بودند. همچنین «علی اصغر خان سرهنگ» که رئیس محسوب می شد با همراهی سه نفر «تلگرافی چی»، «میرزا و محرر سه نفر و پنج «فراش» امور را کنترل می کردند در قسمت کازرون و بوشهر «میرزا حبیب اله» رئیس تلگرافخانه به همراه یک نفر «تلگرافی چی» و «فراش» هم دو نفر حضور داشتند (رضوانی: ۱۳۶۴، ۸۱-۱۲۸۰) افراد میرزا به عنوان مسئول امور دفتری به و محرر نیز به عنوان نویسنده در هر تلگرافخانه مورد استفاده بودند. در مسیر بوشهر به شیراز از کازرون به عنوان یکی از ایستگاهها از تلگرافخانه ی برخوردار بود که از دو مسیر به خدمات رسانی مشغول بود. اما در کنار پست های سازمانی همچون «رئیس»، «محرر»، «میرزا»، «فراش» جایگاه های اداری دیگری قرار داشت. در بررسی اسناد از دو پست «غلام تلگرافخانه» [صدراله] که مسئول تعمیر سیم های خطوط تلگراف بود در کنار پست «تفنگچی تلگرافخانه» [کرم علی] که مسئولیت امنیت و حفاظت از تلگرافخانه را برعهده داشت اسم رفته است اما در سند (۱۳۱۱، ش ۵۶) درخواست برای اعزام «مامور چاپار» در خط تلگراف بوشهر به شیراز صورت گرفته بود. به احتمال زیاد این شخص مسئول ارسال پیک های مهم و محرمانه ی بوده است که در تلگرافخانه ها از ترس کشف رمز مکاتبات توسط نیروهای دشمن و سایر رقبای دولت ایران مورد استفاده قرار می گرفت. در همین راستا پست دیگری به عنوان «سیم بان» در اسناد و منابع آن دوره به چشم می خورد احتمالا «غلام تلگرافخانه» مسوولیت فنی و اجرایی را برعهده داشت اما سیم بان ها که تعدادی از غلامان تحت امر او بودند مسئول کنترل و نظارت تعمیر خطوط بر اثر وقایع انسانی و طبیعی را به انجام می رساندند. در کنار پست های سازمانی تلگرافخانه «خوانین» و «مردم محلی» نیز مسئولیت حفاظت از کابل های هوایی را بر عهده داشتند (لوریمر، ۳۶) زیرا در صورت بروز هر گونه خسارت مسئولیت تامین آن بودند. براساس تقسیم اداری تلگرافخانه بوشهر خط تلگرافخانه ریشهر مربوط به خط تلگراف انگلیسی بود. و در بوشهر در کنار ساختمان تلگرافخانه دو دفتر تلگرافخانه نیز وجود داشت. یکی «تلگرافخانه انگلیسی» که مقر آن در «دفتر نمایندگی بریتانیا» واقع شده بود. و دیگری دفتر ایرانی که مقر آن در مرکز شهر فعال بود. و هر دو دفتر به مرکز تلگرافخانه ریشهر مربوط می شدند

(همان، ۵۹) تلگراف خانه ایران مانند گمرک ایران خارج از نظارت حکمران بنادر قرار داشت و تابع وزارت (اداره) تلگراف در تهران بود. (همان، ۶۱) همچنین در بوشهر ۳۴ نفر از اتباع انگلیسی به (علاوه مقامات رسمی) زندگی می کردند، چهل و هشت مسلمان تبعه بریتانیا و بیست و پنج نفر از نژادهای ارمنی، استرالیایی و تعدادی مهم از محافظان هندی فعال بودند. (همان، ۶۲) از این تعداد ۱۴ نفر مربوط به تلگرافخانه انگلیسی در بوشهر بودند. این افراد به علت بعضی از فعالیت های برون مرزی در تعمیر خطوط تلگراف در نواحی عراق می بایست به زبان های انگلیسی، عربی و ترکی نیز مسلط باشند. اما دفاتر پست با ضمیمه در کنار تلگرافخانه ها از دوران قاجاریه جزء سازمان اداری تلگرافخانه ها فعالیت داشتند. (یزدانی، ۱۷) در بوشهر دفتر پست به همین علت مسئولیت جمع آوری نامه ها و مرسولات پستی را در اختیار داشت شاید عنوان وزارت پست و تلگراف و بعدها با ورود تلفن عنوانی برای وزارت پست و تلگراف و تلفن در عصر پهلوی گردید. تشکیلات اداری تلگرافخانه ی ایران مدلی از تشکیلات تلگرافخانه انگلیسی محسوب می شد. شخص «داگلاس» مسئولیت تعیین نواحی مهم اداری در بوشهر از جمله «تلگرافخانه»، دفتر «بالیوزخانه» و سایر قسمت ها را بر عهده داشت. علاوه بر آن دفتر پست انگلیسی در دفتر نمایندگی بریتانیا خدمات رسانی می کرد. (لوریمر، ۶۲) نکته قابل توجه و ذکر اینکه به علت ورود قسمتی از کابل های تلگرافخانه بوشهر به دریا و اتصال آن به نواحی کراچی ضرورت پست «غواص» برای اداره ی مسیر دریایی کابل تلگرافخانه مورد توجه ماموران انگلیسی قرار گرفته بود که البته در بررسی اسناد و منابع قدیمی اثری از آن و یا نامی از مسئولان حرفه ی برده نشده بود. در پیوند با این موضوع شرکت های روسی و انگلیسی در خط اداری تلگراف ایران دخالت داشتند. مشخصاً در نواحی غرب و جنوب غرب به همراه بنادر خلیج فارس در اختیار عمال بریتانیا بود. (شمیم، ۳-۱۹۲) قابل ذکر اینکه اعضاء و کارمندان تلگرافخانه نیز از مجاهدت و شجاعت زیادی در طول جنگ اول جهانی برخوردار بودند به دو علت ۱- حفظ و پنهان کردن تجهیزات ۲- دور کردن دست آلمان ها برای جلوگیری از ارسال پیام های اشتباه در فاو (سایکس، ۷۳۸-۷۳۹) علاوه بر آن در ایام جنگ ازدیاد کابل ۱۱۶ درصد، حفظ خطوط تلگراف ۳۸ درصد و سیم کشی ۲۸ درصد بوسیله کارکنان افزایش یافت (همان، ۷۳۹) در همین راستا خط جدید تلگراف ایران در ۱۸۶۵ م برای استفاده اروپاییان کشیده شد. (کرزن، ۷۳۹) و از نظر اداری بعدها دولت انگلستان به علت مغشوش بودن تلگراف ها تصمیم به افزایش خطوط در نواحی جنوب بوشهر گرفت که مسئولیت قسمت ایرانی نیز از سال ۱۸۶۵ م تا ۱۸۷۰ م با «ف. گلداسمیت» بود. (کرزن، ۷۳۹) ترافیک، مشکلات زیادی برای کارکنان بوشهر بوجود آورده بود. (همان، ۷۳۹) برای حضور کارکنان اداره تلگرافخانه

بوشهر چندین عمارت نیز به عنوان تلگرافخانه در همین راستا اجاره گردیده بود. (سعادت کازرونی، ۴۵) در کنار این ساختار انگلیسی نفرات و اهل تلگرافخانه ایرانی در ارگ قدیمی که مربوط به «شیخ ناصر» بود فعالیت داشتند (افشار: ۱۳۵۲، ۲۲۸)

همکاری نزدیک نیروهای نظامی و اداره ی تلگرافخانه ی بوشهرچه در قسمت اداری ایران و چه قسمت مربوط به دولت انگلستان حکایت از اهمیت این منطقه در سیاست های استعماری دولت انگلستان دارد. زیرا «تلگرافخانه بوشهر» به عنوان مرکز «اتصال خطوط غرب و شرق مستعمرات انگلستان» به همراه حوزه ی نفوذ آن دولت در ایران بود.

۷- تأثیرات فعالیت تلگرافخانه بوشهر و نواحی پیرامونی

باتوجه به توضیحاتی که در قسمت های قبلی از اهمیت ویژه ی تلگرافخانه بوشهر و بعضی از نواحی پیرامونی آن در سیاست های استعماری دولت انگلستان صورت گرفت هرچند اولویت در بهره گیری از آن تاسیسات برای قدرتمندان انگلیسی بود اما همانند سایر سیستم ها و اختراعات جدید تأثیرات گوناگونی در محیط پیرامونی خود از جمله «بندر بوشهر» گذاشت که در این قسمت به آن پرداخته خواهد شد.

۷-۱ توسعه ی سیستم ارتباطی در بوشهر

توسعه ی شبکه ارتباط تلگرافی در بوشهر باعث اتصال قسمت های مختلف آن منطقه چه مربوط به نواحی فارس و چه مربوط به نواحی تحت کنترل بوشهر شده بود. و به همین علت ارسال و دریافت اخبار و اطلاعات از آن قسمت ها به راحتی در اختیار ماموران انگلیسی و ایرانی قرار می گرفت که می توانست به عنوان مهمترین عامل در تصمیم گیری های آنان مورد استفاده قرار گیرد. این نواحی شامل ، بوشهر، دشتی، دشتستان، سبزآباد، ظلم آباد، بندر ریگ، برازجان و غیره می شد.

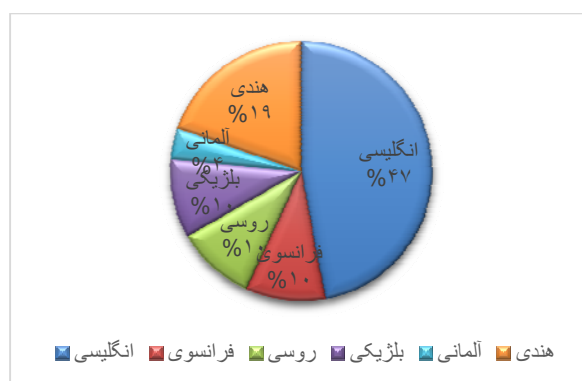
۷-۲ تاسیسات سیاسی و اداری

همانطور که یادآوری شد با احداث خطوط تلگراف میان لندن و هندوستان سطح اهمیت منطقه بوشهر به عنوان حلقه اتصال برای دولت انگلستان و سایر رقبای استعماری آن دولت نیز افزایش یافت و هرکدام از آن دولت ها به

اشکال مختلف سعی در حضور در خلیج فارس یا توجه به ارتباط آنان با بندر بوشهر داشتند. در همین زمینه «سرکنسولگری بوشهر» و «سفارت انگلستان» اهمیت زیادی یافتند (لوریمر، ۲۴) این نمایندگی انگلیسی مسئول حفظ و کنترل نواحی بوشهر بود و به علت وضعیت آب و هوایی ناحیه سبزآباد استقرار دفتر سرکنسولگری به همراه تلگرافخانه و منازل مسکونی آن‌ها در سبزآباد و در شهر بوشهر نیز عمارت «بالیوزخانه» قرار داشت. (همان، ۳۴)

در مقابل حضور سیاسی دولت انگلستان دولت‌های رقیب چون روسیه با دفتر جنرال کنسولگری و آلمان در همین سطح در ساحل غربی شبه جزیره بوشهر رفتارهای رقیب خود را تحت نظارت خود داشتند (همان، ۴۵) اما از نظر تعداد به ترتیب اروپاییان: انگلیسی ۲۴ نفر، فرانسویان ۵ نفر، روسی ۵ نفر، بلژیکی ۵ نفر، آلمانی ۲ نفر، و نیروهای هندی تبعه انگلستان هم ۱۰ نفر مشغول انجام وظیفه بودند (همان، ۵۵) اما این حضور نیروهای خارجی تاثیر گسترده در قسمت‌های بوشهر داشت که البته برای کمک به مردم حضور نداشتند (همان، ۵۶) ساختار نمایندگی بریتانیا شامل یک «سرکنسول» که از اعضای سرویس سیاسی و نماینده بریتانیا در خلیج فارس بود سه معاون برای نمایندگی سیاسی و یک «نایب کنسول» از سرویس خدمات در بندر بوشهر تشکیل می‌شد. (همان، ۶۲) بعضاً حساست از فعالیت خارجی‌ان باعث استفاده از تجهیزات نظامی از جمله رزم ناو (فوکس) برای حفاظت از کنسولگری شده بود. (بشیری، ۱۳۴) زیرا اقدامات انگلیسی‌ها در نواحی مختلف ایران باعث محبوبیت آلمان گردیده بود. (ابراهامیان: ۱۳۸۹، ۱۱۷) و حضور سیاسی و تجاری انگلستان در جنوب ایران اهمیت زیادی یافته و عامل آن دولت محسوب می‌گردید. (کرزن، ۷۳۹) در پیوند با این موضوع در ضمن اجرای ماموریت‌های سیاسی سرکنسولگری بوشهر مسئولیت شناسایی و برخورد با «جاسوسان» و نفرات سیاسی سایر نمایندگی‌ها نیز توسط آنان صورت می‌گرفت. زیرا با دستگیری «لیستمان» «کنسول آلمان در بوشهر» در ۱۹۱۵ م برای اولین بار آنان اقدامات علمی را در این زمینه انجام دادند. (باست، ۷۲) برای حفاظت از تلگرافخانه، کنسولگری‌های زیادی در شهرها بوجود آمده بود که ماموران آن نیز از مصونیت برخوردار بودند. (هوشنگ مهدوی، ۲۸۹) اما بعضاً عملکردهای منفی نیز از سوی سرکنسولگری انگلستان همچون قاچاق اسلحه، و تحریک دزدان دریایی صورت می‌گرفت (برومند، ۳۷) این عوامل ارتباط چند جانبه‌ی کنسولگری‌ها و تلگرافخانه‌ها را در ابعاد گوناگون آنان نشان می‌دهد.

نمودار نیروهای خارجی در بندر بوشهر

۸-۳ خدمات بهداشتی

در کنار کادر سیاسی و کنسولی بریتانیا و سایر کشورهای مقیم بندر بوشهر به علت اهمیت تلگرافخانه آن بندر خدمات بهداشتی نیز افزایش یافت و تعدادی از «پزشکان»، «جراح»، به همراه فعالیت قرنطینه ی بهداشتی» در آن شهر بیشتر مسئول خدمت رسانی به نیروهای خارجی و تاحدودی سکنه آنجا بود. در بررسی منابع مربوط به آن دوره از ساختمان و فعالیت بیمارستان و ایستگاه قرنطینه ی بوشهر اسم رفته است (لوریمر، ۴۸) از جمله دلایل استقرار واحدهای بهداشتی وضعیت نامطلوب آب و هوایی آن قسمت و شیوع بیماری های مختلف در آنجا بود. نزدیکی فاضلاب در کنار قبرستان کم عمق، تب مالاریا و بیماریهای ورم چشم، به علت عدم رعایت بهداشت این کنترل های پزشکی را ضروری می نمود. (همان، ۵۳) در همین راستا در اقلام وارداتی ایران از خارج کالاهای پزشکی نیز به چشم می خورد. وجود یک جراح در هیات سیاسی به همراه «بیمارستان خیریه» به مردم کمک می کرد (همان، ۶۱) «برومند» در مقاله سرکنسولگری بریتانیا در بوشهر معتقد است: « وجود قرنطینه ی بوشهر در کنترل بیماری ها بسیار موثر واقع شده بود. و به بیمارستان کنسولگری کمک های زیادی می کرد.» (برومند، ۳۶) در تحلیل این قسمت می توان دلایل فعالیت کنسولگری انگلستان در حوزه بهداشتی را به این موارد اشاره کرد ۱- خدمات رسانی به کادر سیاسی، تلگرافخانه و نیروهای فعال در حوزه ی اقتصادی ۲- خدمات رسانی به مردم برای جلب و جذب آنان به فعالیت های مثبت دولت انگلستان اما در مجموع آن حضور در زیر مجموعه ی فعالیت تلگرافخانه بوشهر اهمیت می یافت.

۸-۴ فعالیت های اقتصادی

عصر قاجاریه را به عنوان عصر امتیازات نیز نامگذاری کرده اند. به همین علت از شاخص های مهم قدرت استعماری در ایران در رقابت های آنان با یکدیگر گرفتن امتیازات اقتصادی در دو حوزه شمالی برای روسیه و جنوبی برای دولت انگلستان قابل ذکر است اگرچه با تعدادی از این قراردادها مخالفت شد و نتیجه ی حاصل آن قدرت ها نگردید. اما حضور انگلستان در بوشهر به همراه کادر اقتصادی از سایر کشورها از اهمیت این مسئله پرده برمی دارد. بوشهر مهمترین بندر تجاری ایران در عصر قاجاریه بود شاهراه تجاری مهمی میان آن بندر و تهران احداث شده بود. (لوریمر، ۲۵) البته بیشتر اهالی شبه جزیره بوشهر با بندر بوشهر تجارت داشتند (همان، ۳۴) در پیوند با این موضوع بیشتر تجار ساکن بوشهر بودند و عمارت های بزرگی را ساخته بودند (همان، ۳۴)

وجود پست «حمال باشی» که مسئولیت حمل و نقل کالاها از بندر بوشهر را به عهده داشت و خودش هم از ثروت زیادی برخوردار بود از رونق اقتصادی و میزان مبادلات تجاری حکایت دارد. (همان، ۴۶) در کنار تشکیلات انگلستان تشکیلات تجاری روسی در نزدیکی آب انبار **Ab Anbar** به دستور «قوام الملک» ساخته شده بود. اما در مجموع علی رغم فعالیت بندر بوشهر تشکیلات بندری آن ضعیف بود. (همان، ۵۶) ارزش واردات بوشهر ۷۰۱ پوند و صادرات آن ۵۳۰۰۰۰ پوند بود. صادرات تریاک، صمغ، فرش، تنباکو، گلاب و کالاهای کتانیه و کالاهای وارداتی: کالاهای شبیه، قند، چای، گندم و کالاهای پزشکی بود. (همان، ۵۶) کرزن نیز به عنوان نماینده ی دولت انگلستان در خلیج فارس از دستور «ویلیام اندروپرایس» برای انحصار پارچه های ابریشمی و معافیت از حق مالیات در بوشهر به نفع نیروهای انگلیسی مطالبی را ارائه می کند. (کرزن، ۵۰۸) علاوه بر آن نیروهای انگلیسی برای جمع آوری مالیات های دولت ایران به ماموران ایرانی کمک می کردند (همان، ۷۳۰) در شمار نیروهای تجاری ارامنه از اهمیت ویژه ی برای دولت انگلستان برخوردار بودند. (همان، ۲۸۳) بطوریکه عمارت های مسئولان سیاسی و تجاری در دو عمارت بزرگ بوسيله نیروهای هندی محافظت می شدند (همان، ۲۸۳) در کنار این شرایط وجود دفاتر پستی دولت بریتانیا که بیشترین سود در زمینه تجارت با دولت هند بریتانیا به آنها رسیده بود با اعتراض ایرانیان در سال ۱۸۶۰ م ضربه مهلکی به هیئت دولت بریتانیا وارد شد. (بیات، ۱۴۸) از میان رقابت های اقتصادی استعماری در بوشهر فقط دولت انگلستان از میان کشورهای فرانسه، آلمان، روسیه، و عثمانی باقی ماند (برومند، ۳۲) «احمدی» در مقاله خود به رقابت شدید سیاسی و تجاری انگلستان و روسیه اشاره

می کند. بطوریکه اعزام ناوچه های «گلیباک» روسی و «کوزتیلرف» به همین علت به خلیج فارس صورت گرفته بود. (احمدی، ۲۷-۲۶) و شرکت تجاری و کشتیرانی روس با نام «**Russian steam Navigation and trading compan**» در بوشهر فعال بود. (همان، ۳۰) علاوه بر آن در سندی مربوط به تجارت خانه ی سید «محمد رضا کازرونی و پسران» به بعد تجاری بندر بوشهر و ارتباط آنان با بغداد اشاره شده است (سند: ۵۰۶، ۱۳۱۱). تلگرافخانه ی بوشهر علاوه بر اهمیت ذاتی خود در حوزه ی مسائل اقتصادی نیز از اهمیت زیادی برخوردار بود.

۸-۵ شبکه ی حمل و نقل

در کنار احداث و فعالیت «تلگرافخانه بوشهر» شبکه ی حمل و نقل نیز در آن بندر از اهمیت ویژه ای برخوردار شده بود. زیرا بندر بوشهر به عنوان «حکومت بنادر و سواحل» مطرح بود و بر سایر قسمت ها حاکمیت داشت. منطقه ی «شیف» برای حمل و نقل مسافران در نظر گرفته شده بود. در این بندر تعداد شصت «ماشو Mashuwah» پنجاه «سبموک sambuk» و «بوم Bum» به همراه ۱۵۸ کشتی بخار انگلیسی در رفت و آمد بودند. هرچند به علت عدم کیفیت آب بوشهر که از چاه های تلخ آب تامین می شد نمایندگی بوشهر بوسیله یک کشتی از بندر بصره بنام «کشتی R.I.M» آب را حمل می کرد. (لوریمر، ۵۹) استفاده از کالسکه و راه های مورد نیاز داخلی از خدمات دیگر نیروهای خارجی در بندر بوشهر محسوب می شد. (افشار، ۸۸) در کنار شبکه حمل و نقل دریایی و خطوط داخلی، حضور پلیس جنوب در جاده ی بوشهر به شیراز عامل اصلی امنیت آن محسوب می شد (بیات، ۱۳۹) اما هزینه های راهداری و مشکلات حمل و نقل آن بسیار زیاد بود. (همان، ۱۳۹) ارتباط داخلی بوشهر با قسمت های تابعه و جزایر پیرامونی با جنبه ی بین المللی آن به هندوستان و لندن گسترش زیادی یافته بود. (برومند، ۳۳) و سیستم ارتباطی در بوشهر بر اعتبار دولت انگلستان افزوده بود. (احمدی، ۲۴) این شبکه حمل و نقل برای ارتباط با «سیستان» از اولویت های ویژه برخوردار بود. و در بعضی از منابع از احداث خط آهن در منطقه برازجان هم گزارش شده است

۸-۶ فعالیت های نظامی

قدرت نظامی و استفاده از آن از جمله راهکارهای مهم مرعوب کردن حاکمان و مردم مستعمرات از سویی استعمارگران محسوب می شد. استقرار واحدهای نظامی بریتانیا در بوشهر علاوه بر «حفاظت از تاسیسات

تلگرافخانه» عامل بسیار مهم در نمایش قدرت نظامی آن دولت استعماری بود. بطوریکه قبلاً گفته شد بیشتر مسئولان تلگرافخانه نیز از کادر نظامی دولت انگلستان تامین می شدند. در پیوند با این موضوع می توان با تقسیم نیروهای نظامی مستقر در بندر بوشهر به «نیروهای ایرانی» که در حدود ۳۰ نفر بودند امنیت منطقه را به فرماندهی «کدخدایی» آنجا تامین می کردند. (لوریمر، ۳۲) و همچنین نیروهای انگلیسی به این مسئله می پرداختند. اما واحدهای انگلیسی با استفاده از توپخانه بعضاً به ترساندن مدافعان ایرانی نیز اقدام می کردند (همان، ۴۲) در قسمت های قبل از وجود نیروی حافظ کنسولگری، تلگرافخانه، بانک و گمرک انگلستان در یکم آوریل ۱۹۰۹ م با اولتیماتوم «رزمناوفوکس» مسائلی را مطرح نمودیم (بشیری، ۱۳۴) زیرا علاوه بر امنیت تاسیسات سیاسی و اقتصادی حفاظت از کابل های تلگرافخانه از اهمیت ویژه ای برای دولت انگلستان برخوردار بود. «کرزن» اعلام می دارد که در بوشهر پادگان نظامی آن در حدود ۳۰۰ تا ۴۰۰ نفره و در حدود ۵۰ تا ۶۰ تا توپچی فعالیت می کردند (کرزن، ۲۸۶) خشی کردن فعالیت نیروهای آلمانی، روسی و فرانسوی از دیگر وظایف آنان محسوب می شد. واحدهای پیاده نظام، ناوهای جنگی به همراه هواپیما که از عراق بارها در سرکوب عشایر بوشهر درخواست شده بود به اهمیت نظامیان انگلیسی می افزود (داگلاس، ۱۱۰) اما در مقابل این نیروها تجهیزات اروپایی روسیه و فعالیت های خرابکاری آلمان قابل تصور نبود.

۸-۷ فعالیت های گمرکی، بانکی و پستی

فعالیت های اقتصادی با سامان یافتن شعب مختلف از بانک های خارجی در بوشهر قابل اهمیت بود. فعالیت «بانک شاهنشاهی» و «گمرک انگلیسی» از نظر اقتصادی به دولت انگلستان کمک می کرد و در اوایل حضور دولت های خارجی فعالیت های پستی برای حمل نقل مرسولات در اختیار آن قرار داشت. (لوریمر، ۴۳) بانک انگلیسی در قسمت «امیریه» و ساختمان «گمرک شاهی» رونق اقتصادی بندر بوشهر را افزایش داده بود. گمرک روسی نیز به افزایش مبادلات اقتصادی مبادرت می کرد. این تاسیسات توابعی از وجود فعالیت تاسیسات تلگرافخانه محسوب می شد.

۸-۸ فعالیت های اجتماعی و سیاسی تلگرافخانه بوشهر

فعالیت های اجتماعی تلگرافخانه های ایران از جمله موضوعاتی می باشد که قابلیت تحقیق و بررسی گسترده را می طلبد. اما به علت حوزه این پژوهش مربوط به بندر بوشهر می توان از تاثیرات اجتماعی تلگرافخانه بوشهر به

مواردی اشاره کرد. مردم بوشهر شب ها در تلگرافخانه در مسیر شیراز می خوابیدند تا هم از امنیت و هم به درخواست های سیاسی خودشان برسند (کرزن، ۲۴۸) به همین علت با فشار مردم کاروانسراهای جدید به فرمان مشیرالملک ساخته شد. (همان، ۲۴۸) علاوه بر آن در وقایع و اعترافات مربوط به «مشروطه فارس» مردم در صحن تلگرافخانه و مرقد های شیراز و بوشهر جمع شدند تا نسبت به اعتراض به کشته شدن مخالفان و ارسال درخواست و همچنین تبعید «سید علی اکبر روحانی» به بوشهر اعتراض کنند (فوران: ۱۳۸۳؛ ۳۵۱) علاوه بر اجرای بست نشینی در تلگرافخانه ها از جمله بوشهر روسای تلگرافخانه ها در حوزه ی بوشهر و سایر مناطق به عنوان مشاور حکام فعال بودند (محبوبی اردکانی، ۲۰۱) همچنین مردم برای دریافت سریع جواب اعتراضات خود از تلگرافخانه ها در بست بستی توقع زیاد داشتند (همان، ۲۳۰) شاید بتوان پناهندگی برای محافظت جان مردم و ارسال شکوائیه مردم و بست نشینی ها را از ویژگی های «کارکردی اجتماعی و سیاسی» تلگرافخانه ها دانست. نمونه های متعددی از این استفاده سیاسی اجتماعی از تلگراف در کتاب نهضت مردم فارس نوشته جهانگیر قائم مقامی رامی توان یافت

۹-۸ تلگرافخانه بوشهر ابزار استعمار

در قسمت های قبل از ابعاد موثر تلگرافخانه بوشهر به مواردی اشاره گردید. اما یکی دیگر از جنبه های مهم فعالیت تلگرافخانه بوشهر «بعد استعماری» آن بود زیرا علی رغم اهمیت حوادث هندوستان و نیاز به اطلاع رسانی سریع به لندن و همچنین کنترل اقدامات سایر کشورهای استعماری، در مجموع تلگرافخانه بوشهر به همراه سرکنسولگری، بالیوز خانه، واحدهای نظامی و قسمت های تجاری بصورت یک تشکیلات منظم علاوه بر خدمات رسانی عادی به حکومت انگلستان در یک دوره زمانی خاص برای بی ثبات کردن اوضاع ایران، و فشار بر حکومت قاجار» بکار برده می شدند. علاوه بر آن رقابت روسیه و انگلستان بوسیله این تشکیلات باعث افزایش بی ثباتی در خلیج فارس می گردید بطوریکه روسیه با اعزام کشتی های خود در رقابت سیاسی با انگلستان و بسط حوزه ی نفوذ خود فعال بود. (احمدی، ۲۹) در پیوند با این موضوع به علت اهمیت اوضاع خلیج فارس «سرجان ملک» معتقد بود با تسلط دولت انگلستان در جزیره خارک [از توابع بوشهر] می توان خلیج فارس را کنترل کرد. (همان، ۳۰) در همین راستا حمایت از «سران قبایل» و «کمک به مبلغان مذهبی» از وظایف کنسولگری بندر بوشهر

محسوب می شد (برومند، ۴۰) و اساساً هدف اصلی دولت انگلستان استفاده از ایران در برابر تجاوز هرگونه قدرت متخاصم بر علیه متصرفات بریتانیا در هند متاثر می شد. (لمبتون، ۱۸۴) در همین زمینه در قرن بیستم در کابینه «لوید جرج» برای ایران و مسائل مربوط به آن در خلیج فارس کمیته ی تحت «نظر کرزن» تشکیل گردید. یکی از تصمیمات آن وابسته کردن شیوخ خلیج فارس به انگلستان در مقابل ایران بود. (حقیقی: ۱۳۸۸، ۹۳-۹۲) تا در زمان لزوم از آنان بر علیه ایران استفاده شود هر چند حضور دولت انگلستان در بوشهر و کنترل آن به عنوان نماد تسلط آن دولت در خلیج فارس بود.

نتیجه

قرن نوزدهم دوران استعمار و قرن بیستم، عصر توسعه ی امپریالیزم را در جهان تداعی می کند. به همین علت بسیاری از نواحی جهان تحت تسلط قدرت های استعماری قرار گرفتند. اما در کنار ابزار های نظامی و روش های مرسوم سیاسی، اختراعات و اکتشافات علمی باعث نتایج گوناگون در سراسر جهان از جمله مستعمرات قدرت های استعماری گردید اختراع تلگراف از جمله ی این پیشرفت های فنی محسوب می شد. ورود این ابزار جدید در ایران نیز همچون سایر نواحی جهان اگرچه دارای امتیازاتی برای کشورهای حاکم در ایران بود اما از جهت تغییرات پدیده آثار گوناگونی را در بیشتر مناطق از جمله بندر بسیار مهم بوشهر که به عنوان نماد تسلط انگلستان در خلیج فارس محسوب می گردید از خود بر جای گذاشت این آثار، علی رغم کمک به توسعه سلطه استعمار و تهدید قدرت حاکم بر ایران، زمینه های رشد و تغییرات گوناگون در عرصه های عمرانی، اقتصادی، ارتباطی، اجتماعی، و بهداشتی... را برای این بندر مهم بوجود آورد. این بررسی همچنین می تواند از منظر تغییرات و تاثیرات عوامل تکنولوژیکی در تاریخ شیوه ی جدیدی را در بررسی مسایل انسانی متاثر از علوم جدید را بوجود آورد. زیرا با شروع دوران معاصر عامل مدرنیزم به عنوان یکی از ابزار های مهم در توسعه قدرت های استعماری در عرصه تسلط جهانی از اهمیت بسیار زیادی برخوردار می گردد و بندر بوشهر همچون سایر نواحی ایران از این اثر پذیری مصون نماند.

منابع:

۱. ابراهامیان، یرواندا، (۱۳۸۹) **تاریخ ایران مدرن**، تهران، نشر نی.
۲. باست، الیور (۱۳۷۷) **آلمانی های در ایران**، تهران، تیراژه
۳. بیات، کاوه، ترجمه (۱۳۷۳) **جنگ جهانی در جنوب ایران ۱۹۲۱-۱۹۱۴**، بوشهر، بی تا.
۴. بشیری، احمد (۱۳۶۶) **کتاب نارنجی**، تهران، نشر نور.
۵. برنال، جان (۱۳۸۰) **علم در تاریخ**، تهران، امیرکبیر.
۶. پالمر، رابرت روزول (۱۳۸۴) **تاریخ جهان نو**، تهران، امیرکبیر.
۷. حمیدی، سید جعفر (۱۳۸۰) **فرهنگنامه بوشهر**، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
۸. رضوانی، محمد اسماعیل، تصحیح (۱۳۶۴) **تاریخ منتظم ناصری**، تهران، دنیای کتاب.
۹. سعیدی سیرجانی گردآورنده، (۱۳۸۳) **وقایع اتفاقیه**، تهران، نشر آسیم
۱۰. سایکس، سرپرسی (۱۳۶۸) **تاریخ ایران**، تهران، دنیای کتاب.
۱۱. شمیم، علی اصغر (۱۳۷۴) **ایران در دوره سلطنت قاجار**، تهران، نشر افکار.
۱۲. فوران، جان (۱۳۸۳) **تاریخ تحولات اجتماعی ایران**، تهران، خدمات فرهنگی رسا.
۱۳. کدی، نیکی آرا، (۱۳۸۱) **ایران دوران قاجار و برآمدن رضاخان**، تهران، ققنوس
۱۴. کرزن، جرج ن (۱۳۷۳) **ایران و قضیه ایران**، تهران، علمی و فرهنگی
۱۵. لوریمر، جان گوردون (۱۳۹۴) **سواحل خلیج فارس**، تهران، آباد بوم.
۱۶. لیتل فیلد، هنری و (۱۳۶۶) **تاریخ اروپا**، تهران، علمی و فرهنگی
۱۷. لمبتون، آ، ک، س (۱۳۷۵) **ایران عصر قاجار**، مشهد، گوتنبرگ (جاودان فرد)
۱۸. عبدالرسول، خیراندیش (تصحیح) (۱۳۹۰) **تاریخ بوشهر**، تهران، میراث مکتوب.
۱۹. مارتین، ونسا (۱۳۸۹) **دوران قاجار، چانه زنی، اعتراض و دولت در ایران قرن ۱۹**، تهران، آمه.
۲۰. محبوبی اردکانی، حسین (۲۵۳۷) **تاریخ موسسات تمدنی جدید در ایران**، تهران، و انتشارات دانشگاه

تهران

۲۱. ولایتی، علی اکبر (۱۳۷۲) **تاریخ روابط خارجی ایران دوران ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه**، تهران، انتشارات وزارت امور خارجه.

۲۲. هوشنگ مهدوی، عبدالرضا (۱۳۷۵) **تاریخ روابط خارجی ایران**، تهران، امیرکبیر.

۲۳. یزدانی، مرضیه (۱۳۷۸) **اسناد پست تلگراف و تلفن در دوره رضاشاه**، تهران، سازمان اسناد ملی

مقالات

۱. افشار، ایرج (۱۳۵۲) **سفرنامه تلگرافچی فرهنگی**، نورمگز، شماره ۱۹
۲. احمدی، فرج اله (۱۳۸۶) **رقابت روسیه و انگلستان در خلیج فارس**، تلاش برای ایجاد پایگاه اروپایی، ۱۹۰۷-۱۹۸۰) نورمگز، شماره ۱۳۲
۳. برومند، صفورا (۱۳۷۸) **سرکنسولگری بریتانیا در بوشهر**، فصلنامه روابط خارجی، نورمگز، شماره یک
۴. حقیقی، خلیل (۱۳۸۸) **انگلستان، کرزن و خلیج فارس**، فصلنامه روابط خارجی، تهران مرکز اسناد وزارت امور خارجه، شماره ۴۱.
۵. داگلاس، جیمز آرچیبالد (۱۳۷۸) **اهداف و عملیات انگلستان**، در احداث جاده بوشهر شیراز (۱۹۱-۱۹۱۸) تاریخ معاصر ایران، شماره ۱۲

اسناد

اسناد مرکز ملی در ارتباط با **تلگرافخانه بوشهر و شیراز** مربوط عصر قاجاریه

منابع انگلیسی

ترجمه اسناد انگلیسی

Boshehr post office

Abstract

Scientific inventions and discoveries that are achieved due to industrial revolution in the present time are main reasons of ability and power for some time European colonial countries. These technological progresses along with western bourgeois development can be considered as a mean to dominate over colonial regions in the last decades. Concerning this issue the presence of colonial Powers such as England for which the use of these new tools to exploit the colonizing people is inevitable. So India with great natural sources with Iran as traditional neighbour in a colonial competition are among those regions that are obliged to get acquainted with these technologies such as telegraph. Although the invention and use sending news and information from the colonies to London but it has two important benefits: First it was a factor to get information from their colonies to make necessary decisions and second it was a device used for social political military cultural and economical changes in the colonies. Regarding the presence of England forces in Iran and the presence of important port of Bosheher the use of Telegraph and establishing centers as post office was necessary.

In this research it is tried to investigate the causes of establishing post offices in Iran and the way these centers were active and specially the effects and results of

These centers in Bosheher.

Key words: 1-Telegraph-2post office -3Boushehr-4England-5people-6Iran-7relation-8colonization